

IISRAELI ARHIIVI MATERJALE EESTI JA JUUTIDE SUHETE KOHTA

Sionistlikus Keskarhiivis Jeruusalemmas leidub materjale suhete kohta Eesti Vabariigi ja juutide vahel ajavahemikus Esimese maailmasõja lõpust Teise maailmasõjani. Autori tähelepanu juhtis neile materjalidele arhiivi direktor doktor Michael Heiman, kes lubas neid ka lahelt kasutada.

Tollal kuulus Palestiina mandaatalana Briti impeeriumi koosseisu. Juutidel oli Palestiinas oma rahvusnõukogu, selle esindus oli tegelikult Ülemaailmse Sionistliku Organisatsiooni täitevkomitee, ametliku nimega Juudi Agentuur (*Jewish Agency*). Viimane koosnes mitme sionistliku erakonna esindajatest. Juudi Agentuur saatis oma esindajaid aeg-ajalt ka Baltimaadesse. Just nende aruanded moodustavadki põhiosa Eesti kohta käivist materjalist.

1926. aasta mais-juunis viibis Eestis tuntud juudi luuletaja Leib Jaffe, kes kohtus ka tollase Eesti haridusministri Jaan Lattikuga. Mõni aeg enne seda oli J. Lattik ise külastanud Palestiinat ja 1925 avaldanud oma reisimuljeid raamatus «Pühale maale». Selles väljendab ta oma vaimustust Palestiina juudi asunduste kirjeldamisel. 1926. aasta juunis esines J. Lattik Tallinna juutide koosolekul sionismi palava pooldajana.

Suurt huvi pakub kindral Johan Laidoneri juutidele peetud kõne, mida oma aruandes kirjeldab L. Jaffe. Selle eel-lugu avab aga seni tundmatu lehekülje J. Laidoneri eluloos. Nagu teada, juhtis kindral J. Laidoner 1925. aastal Rahvasteliidu komisjoni esimehena Iraagi ja Türgi vahelise piiri demarkeerimist. Seal ei pöördunud ta aga otse koju tagasi, vaid sõitis Palestiinasse. Näib, et ta tegi selle reisi inkognito. J. Laidoneri kõnest selgub, et ta käis Palestiinas kõikjal ilma saatjateta ja jutles, kasutades oma võorkeelte oskust, kohalike elanikega, kes pärinesid mitmelt maalt ja rääkisid eri

keeli. Oheski Juudi Agentuuri dokumendis pole andmeid selle J. Laidoneri viisi kohta. Kahjuks on J. Laidoneri kõne tekst säilinud halvas saksakeelses tõlkes.

Eesti Vabariik oli kahe maailmasõja vahel ainus riik maailmas, kes viis järjekindlalt ellu vähemusrahvuste kultuur-autonoomia ideed. Sionistlikus Keskarhiivis on säilinud ametlikult trükitud Eesti parlamendi rahvuspoliitika peajoonte deklaratsioon, mis oli Eestis avaldatud ka heebrea ja juudi keeles (jidišis).

Juunis 1931 külastas L. Jaffe Juudi Agentuuri saadikuna uuesti Eestit. Oma aruandes toob ta ära read tollase riigivanema Konstantin Pätsi tervitusest. Selles on muu seas öeldud: «Eestlased, kes on oma vabaduse eest võidelnud, suudavad alati hinnata juudi rahvusliikumist. Nad toetavad seda ka edaspidi alati vastavatel võimalustel.» Juutide koosolekul loeti ette välisminister Jaan Tõnissoni tervituskiri ja «härra Lattik pidas oivalise kõne... See oli vaimustatud kiidulaul sionismile ja Palestiinale». Samas aruandes räägib L. Jaffe oma külaskäigust kindral Laidoneri juurde, kes oli «pidevalt kursis kõigi meie töö edusamude ja tõsiasjadega. Ta on meie liikumise tõeline sõber».

1937. aasta mais saatis riigivanem K. Päts tervituse sionistlikule liikumisele.

Nagu ülaltoodud dokumendid selgesti näitavad, suhtusid Eesti Vabariigi juhtivad tegelased sionistlikku liikumises sõbralikult. See suhtumine ei jäänud vastuseta. Eesti Vabariigi 17. aastapäevaks (24. veebruar 1935) saatis 38 Eestist Palestiinasse väljarännanud juuti oma tervituse. Väljendanud oma siiraid õnnitlusi, kriipsutati alla kultuurautonoomia tähtsust juudi haridusele ja eneseteadvusele Eestis. Mainiti tänuga ka väljarändajatele võimaldatud põllumajanduslikku väljaõpet, mida sai Palestiinas rakendada.

Selle tervitusega seoses tuleb meele pidada, et eelmisel aastal oli tehtud Eestis lõpp vapside taotlustele. Vapside hulgas olid antisemiitlikud elemendid etendanud oma osa.

L. Jaffel oli samuti sidemeid eesti intelligentsi esindajatega. Näiteks kohtus ta kirjanik Mait Metsanurgaga, kes pooldas sionismi.

Sügavat huvi juutide asunduste vastu Palestiinas tundis «Päevalehes» töötav ajakirjanik Evald Jalak. Ta oli ise Palestiinas käinud ja oma kirjades ajaloolasele doktor Nathan Michael Gelberile tõstis ta esile juudi asunduste enesedistsipliini araabia terrori taustal. E. Jalak jagas oma muljeid ja teadmisi Palestiina kohta «Päevalehes» ja ringhäälingus ning esines avalike loengutega.

Muidugi oli tollal Eestis antisemiitlikke jõude, kuid valitsus ja suuremalt osalt avalik arvamuski toetasid sionismi. Juba asjaolu, et sionistide esindajad lävisid valitsuse liikmetega, räägib enda eest.

Eestis elavad juudidki polnud ühel meelel. Sionismi vastu tegutsesid folkistid-jidišistid ja sotsiaaldemokraatlik Bund. Kasutades juutide kiindumust oma elukohasse, astusid need vastu Palestiinasse ümberasumise liikumisele. Briti mandaatvalitsus omakorda hakkas araablaste survele kitsendama juutide sisserändu Palestiinasse. Seda enam paistab silma Eesti Vabariigi juhtivate tegelaste sionismi sooviv hoiak. Ajalugu näitas, et see oli tee, mis oleks päästnud Eestis asuvad juudid ähvardavast hävingust.

Mihkel (Michael) HELTZER,
Haifa Ülikooli professor